

Slovenski lingvistični atlas 2.1, 2.2. Kmetija

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2016. 259 + 454 lap

A szlovén nyelvatlasz ötlete már az 1930-as években, Fran Ramovšban is felvetődött. Ramovš volt a 20. század első felében a ljubljana dialektológiai iskola alapítója, s elsőként rendszerezte oly módon a szlovén nyelvjárásokat, amely a ma is használatos osztályozás alapjául szolgál. 1931-ben készítette el a szlovén nyelvjárások első térképét, majd 1935-ben a tervezett gigantikus méretű, ám sajnos torzóban maradt, szlovén történeti nyelvtanának 7. köteteként jelent meg a *Dialekti 'Dialektusok'*, amely a szlovén nyelvjárások első monografikus leírása. Erre a hagyományra építhetett Tine Logar, aki egykori professzorának nyomdokain haladva, s annak célkitűzéseit szem előtt tartva vágott bele a második világháború után a tervezett szlovén nyelvatlasz kutatópontjainak felkeresésébe és az anyaggyűjtésbe. Sajnos azonban életében nem adatott meg neki, hogy a hatalmas mennyiségű összegyűjtött anyag az atlasz lapjaira és kiadásra kerüljön, ugyanis az atlasz első kötete csupán 2011-ben jelent meg.

2016. február 11–12-én Ljubljában a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Fran Ramovš Nyelvtudományi Intézetének szervezésében nemzetközi tudományos konferencián, a 3. Szlovén Dialektológiai Tanácskozáson mutatták be a Szlovén nyelvatlasz (SLA.) legújabb, immár második kötetét. A szimpóziumon a szlovén szakemberek mellett horvátországi, lengyelországi és magyarországi dialektológusok tartottak előadást. Az esemény létjogosultságát a nyelvatlasz új kötetének megjelenése mellett a neves szlovén dialektológus, Tine Logar (1916–2002) születésének századik évfordulója szolgáltatta. A szlovén nyelvatlaszon dolgozók mestere volt ő, aki hosszú évtizedekig tanította dialektológusok generációit a ljubljana egyetem bölcsészettudományi karán. Egykori tanítványai, tisztelői méltóképpen emlékeztek kedves professzorukra, aki az első lépéseket tette meg hosszú évekkel ezelőtt a nyelvatlasz megjelenéséig vezető rögös úton.

A nyelvatlaszt JOŽICA ŠKOFIC, a Fran Ramovš Szlovén Nyelvtudományi Intézet Dialektológiai Osztályának vezetője, egyben magának a nyelvatlaszt készítő munkacsoport vezetője mutatta be. A nyelvatlasz küllemében, rendezési elvében az első, 2011-ben megjelent kötetet követi. A Szlovén Nyelvatlasz első kötetét tulajdonképpen két részre bontották: az 1.1 számú a térképmelléleteket, míg az 1.2 számú a térképekhez tartozó magyarázatokat tartalmazza. Nincs ez másként a második kötetet esetében sem: tehát a 2.1-es a térképeket, míg a 2.2-es a magyarázatokat tartalmazza. A monográfia alkotói a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia (SAZU) Fran Ramovš Szlovén Nyelvtudományi Intézet Dialektológiai Osztályának munkatársai – név szerint JANUŠKA GOSTENČNIK, MOJCA HORVAT, TJAŠA JAKOP, JANOŠ JEŽOVNIK, KARMEN KENDA-JEŽ, VLADO NARTNIK, MATEJ ŠEKLI, JOŽICA ŠKOFIC, PETER WEISS, DANILA ZULJAN KUMAR –, továbbá VERA SMOLE, a Ljubljana Egyetem Szlovén Nyelv és Irodalom Tanszékének tanszékvezetője és VITO HAZLER etnográfus, szintén a Ljubljana Egyetem oktatója. A nyelvatlasz elkészítésében még IRENA OREL és VANDA BABIČ működtek közre. Mindketten a Ljubljana Egyetem Szlovén Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatói.

Az atlasz új kötete – amint azt címében a *kmetija* 'parasztagazdaság' főnév is jelzi – a paraszti életmód és gazdálkodás fogalmkörébe tartozó 88 lexémát dolgoz fel térképen,

amely 406 gyűjtőpont adatait tartalmazza. Természetesen az anyaggyűjtés nem csupán Szlovénia mai területét öleli fel, hanem a szomszédos országokban élő határon túli szlovénység is számos gyűjtőponton rendelkezik. Így Ausztriából 38 helyről gyűjtöttek adatot, Olaszországban 23, Horvátországban pedig 3 gyűjtőpont található. A magyarországi szlovénokat Felsőszölnök (Gornji Senik) és a ma már Szentgotthárd részét képező Rábatótfalu (Slovenska vas) képviseli az atlaszban. Érdeemes megjegyezni, hogy az anyaggyűjtés már a második világháborút követően megkezdődött, így vannak olyan gyűjtőpontok, ahonnan nagyon régi nyelvi adatok állnak csak rendelkezésre. Ilyen például a Tengermelléki nyelvjárási csoportba tartozó Bukovje, Planina és Senožeče dialektusa. Az anyaggyűjtés, így a gyűjtőpontok hálóját az elmúlt néhány évben is számos új helyszínnel gazdagodott. Jellemzően határon túli kutatópontokról van szó, elsősorban Horvátországban és Ausztriában, de így került fel a nyelvatlasz térképeire a magyarországi Rábatótfalu is, ahol 2013-ban végezték el a kérdőíves felmérést. A térképes részt megelőző bevezetésben a szlovén nyelvjárások legújabb, javított térképét, az atlasz gyűjtőpontjainak bemutatását, a gyűjtők és a gyűjtés idejének leírását, továbbá az atlasz térképes és magyarázó részében alkalmazott fonetikai transzkripció részletes bemutatását találjuk. Természetesen a bevezető rész tartalmazza a 88 lexémára kiterjedő kérdéseket is. Öröndetes tény, hogy a szlovén mellett nagy világnyelveken (angol, német, francia) és a szomszédos országok nyelvein, tehát például friuliul és magyarul is megtaláljuk valamennyi, az atlaszban előforduló kérdést. Néhány példa az atlaszban feldolgozott nyelvi anyagból: *zsúp, tehénistálló, kút, szérű, hasogat (fát apróra)*.

A szlovén nyelvatlasz második része a térképeken bemutatott nyelvi anyagot dolgozza fel. A kérdésekre adott válaszok magyarázatát egy részletes nyelvjárástörténeti morfológiai, illetve egy rövidebb néprajzi áttekintés vezeti be. Az egyes kérdésekre adott válaszok magyarázatának módja megegyezik a 2011-es első kötetben gyakorolt módszerrel, az első pontban a bemutatott nyelvi anyag szemantikai magyarázata történik meg, amelyet a nyelvjárási anyag morfológiai elemzése követ. A következő pont tér ki a térképes feldolgozáshoz fűzött esetleges nehézségekre, illetve sajátosságokra, majd külön pontban a felhasznált és továbbvezető szakirodalmi hivatkozásokat találjuk meg. Ennek a parasztgazdaságot és paraszti gazdálkodást bemutató kötetnek az újdonsága viszont a terjedelmes néprajzi magyarázat, valamint az egyes lexémákat bemutató ábrák sokasága. Ezek a nyelvatlasz első kötetében, amely az emberrel és az emberi testtel foglalkozik, nem szerepelnek. Az egész kötetet a gazdag szövmutató és bibliográfia, továbbá az angol nyelvű összefoglaló zárja. Érdeemes megemlíteni, hogy a nyelvatlasz két legújabb kötete, az előző kettőhöz hasonlóan, elérhető a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Fran Ramovš Szlovén Nyelvtudományi Intézetének honlapján, sőt mi több, valamennyi kötet szabadon le is tölthető.

A szlovén nyelvatlasz nemcsak a szlavisztikának s szűkebb értelemben a szlovenisztikának fontos, hanem akár a hungarológia is meríthet belőle, hiszen a magyarországi gyűjtőpontok nyelvi adatai számos magyar jövevényszót tartalmaznak, ám a magyar jövevényszavak nem csupán a magyarországi szlovén nyelvjárásokban honosodtak meg, hanem a határ menti muravidéki szlovénban is megtalálhatók. Például a magyar *vánkos* főnév nemcsak a magyarországi szlovénok által ismert, hanem számos alakváltozatban az egész Muravidéken, sőt még a prlekijai nyelvjárásban is használatos: *vankiš, vajnkis, vajkuš, vajnkuš, vonkiš*. Azt pedig, hogy ez a szó mennyire beilleszkedett a szlovénbe, jól mutatja, hogy a 'párnahuzat' jelentésű főnevet is belőle képezték: *vajkušnica, vonkišnica, vankešnica*. A 'padlás' lexémát feldolgozó térképlap is szolgál némi érdekességgel. Há-

rom, a magyar–szlovén országhatárhoz közel fekvő településen, nevezetesen Križevciben, Kančevciben és Šalovciban a magyarból való *padlaš* szó él, ám a Magyarországon lévő Felsőszölnökön és Rábatótfaluban nem ismert ez a lexéma, helyette a *pod*, *pot*, *poud* főnevek és a *na iže* prepozíciós szerkezet használatosak. Ez persze felveti annak kérdését, hogy miképpen lehet az, hogy a határ ezen oldalán nem él a *padlaš* szó, viszont három szlovéniai településen mégis ezt a választ adták az adatközlők a feltett kérdésre? Véleményem szerint ennek egyik oka az lehet, hogy a mai magyarországi szlovén települések igen elszigeteltek és homogének voltak, magyar nyelvű lakossággal egészen sokáig szinte nem is számolhatunk. A fent felsorolt szlovén nyelvű települések közvetlen közelében azonban magyar lakosú községek is találhatóak, mint például Hodos, Kapornak, Domonkosfa, Szerdahely, Pártosfalva, Szentlászló. Ily módon könnyebb volt a magyar nyelvvel és magyarokkal való érintkezés lehetősége a szlovéniai települések számára, mint a mai Magyarország területén lévő település lakosainak. A már említett Kančevci nevű településen a 'lábás, edény' kérdésre az adatközlők a *labuška* szót adták meg, amelyben könnyen felfedezhetjük a magyar *lábás* szót. A magyar főnév a szlovénba átkerülve *-ka* kicsinyítő képzőt kapott. Ez nem ritka jelenség, ugyanis a szlovén nyelv előszeretettel használja a kicsinyítő képzőket, tehát ily módon semmiképp sem idegen hatású ez a magyar jövevényszó. Némiképp meglepő viszont az, hogy egy igazi hapaxról van szó, ugyanis a szlovén nyelvterület más részéről nincsen rá adat, még a magyarországi szlovén falvakból sem, ahol egyébként a *pisker*, *pistjer* szavakat használják 'lábás, edény' jelentésben. Viszont van olyan magyar jövevényszó is, amely csupán a két magyarországi gyűjtőpontra fordul elő. Ilyen például a *kaptar* 'kaptár', amelyet más helyen nem ismernek, még a szomszédos muravidéki szlovén falvakban sem. Szintén csupán Rábatótfaluban él két lexéma, a *žepkiš* és a *bička*, amelyek a 'zsebkés, bicska' kérdésre hangoztak el válaszként. Ugyanakkor a másik magyarországi településen, Felsőszölnökön egyik sincs adatolva, helyettük a *žepko noužec*, *noužec za žepko*, *male noužec* szavakat találjuk. Egyébként Rábatótfaluból is adatolható a *za žepko naužic* 'zsebkés, bicska' jelentésben. Talán ez a néhány példa is igazolja azt, hogy a magyar–szlovén nyelvi kapcsolatok számos jövevényszóval gazdagították a szlovén nyelvjárások szókincsét. Elsősorban természetesen a határhoz közel lévő nyelvjárásokban találhatóak meg ezek a jövevényszavak, de amint azt a *vánkos* főnév szlovén átvételei is bizonyítják, bizonyos esetekben egy-egy szó akár nagyobb területen is elterjedhetett. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy a magyar jövevényszavak száma a mezőgazdaság és paraszti gazdálkodás terminológiájában kevésnek mondható. Ennek okát nyilván abban kell keresnünk, hogy a mezőgazdasági terminológiában inkább fordított volt a kölcsönzés, azaz a magyar nyelv vett át számos szláv szót, pl. *borona*, *csoroszlya*, *gabona*, *petrence*, *szalma*, nem pedig a szomszédos szláv nyelvek a magyarból. Véleményem szerint ezt a tényt a szlovén nyelvatlasz adatai is megerősítik.

A szlovén nyelvatlasz új kötetét ugyanazok az erények jellemzik, amelyek az előzőre is igazak voltak: gazdag nyelvi anyagot dolgoz fel, jól kezelhető és áttekinthető térképlapokon, míg a magyarra szóló kötet részletesen elemzi a bemutatott nyelvi anyagot. Az újtásként alkalmazott néprajzi magyarázat pedig további érdekességekkel és hasznos háttérinformációkkal szolgál, amely mindenképpen gazdagítja és színesíti is a magyarázatot. Természetesen várjuk az újabb kötet, illetőleg kötetek megjelenését.

DUDÁS ELŐD

Eötvös Loránd Tudományegyetem